

УДК 324:342.8

<https://doi.org/10.23939/shv2022.02.016>

ОСОБЛИВОСТІ ТА НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ НА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС У СВІТІ

(Оглядова стаття)

Микола Бучин

Національний університет “Львівська політехніка”

ORCID: 0000-0001-9087-5123

mykola.a.buchyn@lpnu.ua

Анастасія Ковальчук

Національний університет “Львівська політехніка”

ORCID: 0000-0002-8462-8705

anastasiia.kovalchuk.mv.2017@lpnu.ua

(Отримано: 12.05.2022. Прийнято: 22.09.2022)

© Бучин М., Ковальчук А., 2022

Досліджено вплив пандемії коронавірусу на виборчий процес та результати виборів. Використовуючи комплекс загальнонаукових, логічних та емпіричних методів, виокремлено наслідки та основні форми впливу пандемії на виборчий процес: зміна (відтермінування) дати виборів; використання нетрадиційних (альтернативних) методів голосування; застосування спеціальних механізмів захисту громадян від поширення коронавірусної інфекції під час проведення виборів; зміна рівня участі громадян у виборчому процесі; зміна якості та демократичності виборчого процесу; зміна динаміки захворюваності внаслідок участі у виборах та ін. Проаналізовано особливості застосування згаданих форм впливу пандемії коронавірусу на виборчий процес на прикладі зарубіжних країн. Зроблено висновок, що на початкових етапах пандемії основною реакцією урядів більшості країн було відтермінування дати виборів. За цього авторитарні лідери використовували це як привід для максимального продовження своїх повноважень та можливості узурпації влади. Згодом більш поширеним стало проведення виборів відповідно до встановленої законодавством дати з використанням альтернативних методів голосування або ж застосування спеціальних безпекових заходів під час виборів у поєднанні з традиційним волевиявленням на виборчих дільницях. Показано, що пандемія коронавірусу суттєво не вплинула на демократичність виборчого процесу (демократичні країни проводили вибори відповідно до демократичних стандартів, а недемократичні – з їх порушенням). Водночас пандемія коронавірусу здебільшого зумовила зниження електоральної участі громадян. Також спостерігалось зростання темпів захворювання у поствиборчий період.

Ключові слова: виборчий процес, пандемія, COVID-19, демократія.

PECULIARITIES AND CONSEQUENCES OF THE IMPACT OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON ELECTION PROCESS IN THE WORLD

(Review Article)

Mykola Buchyn

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-9087-5123

mykola.a.buchyn@lpnu.ua

Anastasiia Kovalchuk

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-8462-8705

anastasiia.kovalchuk.mv.2017@lpnu.ua

(Received: 12.05.2022. Accepted: 22.09.2022)

The article analyzes the impact of the coronavirus pandemic on election processes and election results. Using the complex of general, logical and empirical scientific methods, the consequences and main forms of influence of the pandemic on the election process: change (postponing) the election date; use of non-traditional (alternative) voting methods; application of special mechanisms to protect citizens from the spread of the coronavirus infection during elections; changes in the level of citizens participation in the elections process; change in the quality and democracy of the electoral process; change in the dynamics of morbidity due to participation in elections, etc. have been distinguished. The peculiarities of applying the mentioned forms of the impact of the coronavirus pandemic on the elections process on the example of foreign countries have been analyzed. It has been concluded, that in the initial stages of the pandemic the typical reaction of governments of most countries was the postponement of the election dates. At the same time, undemocratic leaders used the pandemic as an excuse to maximize and usurp their power. Subsequently, it became more common to hold elections on the date set by law using alternative voting methods or using special security measures during elections in combination with the traditional voting method at polling stations. It has been shown that the coronavirus pandemic did not significantly affect the democratic nature of the election process (democratic countries held elections in accordance with democratic standards, and non-democratic countries – with their violations). At the same time, the coronavirus pandemic mostly caused a decrease in voter turnout. An increase in the incidence has also been observed in the post-election period.

Key words: *election process, pandemic, COVID-19, democracy.*

Масштаби поширення коронавірусної інфекції були настільки потужними, що вже навесні 2020 р. ВООЗ оголосила поширення згаданої інфекції глобальною пандемією. Станом на початок осені 2022 р. у світі офіційно підтверджено понад 600 млн випадків захворювання, близько 6,5 млн з яких – летальні. З огляду на такі масштаби поширенням вірусної інфекції SARS-CoV-2 (далі – COVID-19), уряди країн у всьому світі були змушені запровадити карантинні обмеження, які суттєво вплинули на внутрішні процеси держав, зокрема і на вибори. Тому кожній з країн доводилось адаптувати виборчу процедуру, узгоджуючи її з новими карантинними реаліями.

Дослідження впливу пандемії COVID-19 на проведення виборів у світі, в контексті негативних трансформацій у світі, спричинених вірусною загрозою, постає актуальною темою політологічного дослідження, завдяки якому можна не лише проаналізувати зміни організації виборчого процесу у різних країнах, але й виокремити основні тенденції глобального реагування на загрозу для демократичного процесу.

Проблематика впливу пандемії коронавірусу на виборчий процес є відносно новою, тому поки що відсутні її ґрунтовні наукові дослідження. Більшою мірою це питання розглядалося в аналітичних матеріалах або ж у експертному середовищі міжнародних організацій. Серед експертів та аналітиків, які досліджували вплив пандемії COVID-19 на виборчий процес, варто згадати І. Біку, П. Вольф, М. Кохі, Р. Левінскі, Т. Лендмен, Д. Палгута, С. Сколе, Л. Спледоре та ін. Водночас відсутність власне наукових досліджень та незавершеність пандемії зумовлює необхідність ґрунтовнішого наукового дослідження впливу пандемії коронавірусу на виборчий процес.

* **

У період від початку 2020 до травня 2022 рр. політичні вибори були проведені у 160 державах та територіях світу, з яких у 130 країнах відбулися загальнодержавні виборчі процеси, а у 30 – місцеві (серед останніх є й Україна; тут 25 жовтня 2020 р. відбувалися місцеві вибори) [Global 2022]. Втім, вагомі внутрішньодержавні трансформації, спричинені пандемією COVID-19, поставили перед урядами певні умови, які обмежували реалізацію попередньо визначеної процедури виборів у країні. Тому державам доводилось реорганізовувати виборчий процес так, аби він цілком відповідав карантинним обмеженням і водночас не порушував демократичні принципи.

Усвідомлюючи необхідність спеціального регулювання виборів у кризові часи, міжнародні організації спрямовували зусилля на створення рекомендаційних документів та звітів із метою надання урядам та спеціальним виборчим органам країн консультацій щодо проведення виборчої процедури в часи пандемії. Наприклад, у травні 2020 р. Департамент політики та миру ООН опублікував практичний посібник для радників ООН із питань виборів, у якому висвітлювались поради щодо адаптування всіх етапів виборів до сучасних умов карантину. У посібнику відзначалась важливість пошуку нового підходу до реорганізації виборчого процесу, яка, до того ж, повинна бути узгоджена з усіма нормами чинного законодавства держави; враховувати потреби вразливих верств населення; забезпечувати рівну участь жінок у прийнятті рішень; встановлювати чіткі часові межі виборчої кампанії, а також змістовно та своєчасно повідомляти громадянам про всі нововведення, що стосуються проведення виборів. Крім того, автори звертали увагу

на те, що будь-які впроваджені обмеження та відступи від основоположних свобод повинні відповідати зобов'язанням, нормам та стандартам у сфері прав людини, а також принципам законності, пропорційності та недискримінації [Elections 2020: 3-9].

Свої рекомендації оприлюднив і Міжнародний інститут демократії та виборчої підтримки. В аналітичній публікації пропонувались й описувались необхідні заходи захисту громадян, визначались ймовірні фактори впливу на виборчий процес відповідно до карантинних умов та виду виборів, а також пропонувались шляхи вирішення потенційних проблем [Landman 2020: 1-7].

Окрім видання аналітичних посібників та звітів були запропоновані Міжнародною фундацією виборчих систем [Coronavirus 2020], Європейським Парламентом [COVID-19 2022], Радою Європи [Elections 2020], а також індивідуально розроблялись виборчими органами та спеціальними комітетами країн.

Враховуючи те, що вказані документи були здебільшого рекомендаційними, кожна держава самостійно визначала та регулювала умови проведення виборів. Відтак, з метою дослідження впливу пандемії COVID-19 на вибори у світі, вважаємо доцільним проаналізувати проведені виборчі процеси в контексті таких критеріїв:

1. Зміна визначеної дати виборів. З огляду на епідеміологічну ситуацію, особливо на початку пандемії, деякі країни вважали доцільним перенесення дати виборів. Значна частина демократичних держав одразу ж встановлювала термін відкладення процесу, в той час як авторитарні держави прагнули відтермінувати прийняття рішення щодо проведення виборів. Таким чином, зміна попередньо визначеної дати виборів є показником як ступеня ураження населення COVID-19 в країні у певний момент, так і зловживання владою ситуацією задля досягнення власних політичних цілей. До прикладу, таким шляхом пішли такі країни, як Бразилія, Італія, Польща.

2. Застосування заходів безпеки. Через поширення вірусної інфекції уряди країн запроваджували спеціальні карантинні обмеження, які включали використання засобів індивідуального захисту, дотримання соціальної дистанції тощо. Тому аналіз застосування заходів безпеки під час проведення голосування дає змогу визначити спеціально створені країнами умови для проведення виборів. Також повне або часткове дотримання карантинних умов можна розглядати як індикатор готовності уряду підтримувати рішення міжнародної спільноти або навпаки – слідувати суто власним баченням потреб громадян під час

пандемії. До прикладу, такі механізми застосовувалися у Грузії, Канаді, Мексиці та Україні.

3. Використання спеціальних методів голосування. Кризова епідеміологічна ситуація у світі дала можливість країнам випробувати нові методи голосування (наприклад, електронне або поштове голосування). Водночас у деяких країнах такі експерименти були проведені доволі успішно. Впровадження таких спеціальних методів може вказати як на рівень інформаційного розвитку держави (у разі використання нових технологій), так і на прагнення уряду дотриматися принципу загальності виборів – під час застосування додаткових методів голосування для громадян, що не мають можливості бути присутніми за станом здоров'я або перебувають на самоізоляції чи у місцях позбавлення волі. Спеціальні методи голосування використовували, до прикладу, Молдова, Нідерланди, Німеччина та Росія.

4. Варто зазначити, що такий важливий критерій, як **явка виборців, не лише відображає зацікавленість громадян в участі у політичних процесах, але й може вказувати на ефективність інформаційної передвиборчої кампанії та довіру населення країни до заходів, вжитих урядом щодо гарантування їхньої безпеки під час проведення голосування.**

5. Якість виборчого процесу наочно демонструє вплив карантинних обмежень на дотримання демократичних вимог щодо виборів і паралельно підтверджує або заперечує легітимність новообраної влади, вказуючи на ознаки демократичного або авторитарного політичних режимів. Відповідно до вищезазначеного, оцінка якості виборчого процесу має передбачати аналіз відповідності виборчої процедури демократичним принципам.

6. Окремо вважаємо доцільним відзначити **рівень захворюваності**, зокрема кількість нових виявлених випадків ураження COVID-19 **на момент проведення виборів** у вказаних державах для того, аби комплексно оцінити відповідність вжитих заходів епідеміологічній ситуації в країні, а також *через 14 днів після дати виборів* (враховуючи, що інкубаційний період коронавірусної інфекції триває до двох тижнів) – для того, аби висвітлити вплив такої масової події, як вибори, на поширення COVID-19.

Здійснивши аналіз виборів у країнах світу в контексті вказаних критеріїв, визначимо основні тенденції впливу пандемії COVID-19 на виборчий процес.

У період 2020–2022 рр. у країнах світу можна спостерігати проведення усіх типів виборів: прези-

дентських (Чад, США, Молдова, Польща, Білорусь, Португалія, Іран тощо), парламентських (Ефіопія, Чилі, Канада, Нова Зеландія, Південна Корея, Чехія, Грузія, Ірак, Сирія тощо), місцевих (Нігерія, Бразилія, Уругвай, Індонезія, Фінляндія, Франція, Латвія, Румунія, Португалія, Україна тощо), а також загальнонаціональних референдумів (Ліберія, Мексика, Італія, Росія тощо); чергових (Україна, Латвія, Франція, США тощо) та позачергових (ПАР, Японія, Канада тощо) [Global 2022].

Однак побоювання урядів щодо зростання кількості хворих та погіршення епідеміологічної ситуації неодноразово спричиняли відкладення виборчої дати. Процес голосування був перенесений у 80 країнах й територіях світу, що становить майже половину від кількості усіх проведених виборів [Global 2022]. Важливо відзначити, що вибори, заплановані на першу половину 2020 р., відклалися значно частіше, ніж ті, дата яких припадала на 2021 р. Цілком ймовірно, що причиною такої тенденції стала епідеміологічна невизначеність у країнах на початку пандемії, відсутність в урядів плану регулювання виборчого процесу в нових умовах та брак необхідного часу для проведення реорганізації виборчого процесу відповідно до всіх демократичних вимог.

Також вважаємо доцільним звернути увагу на те, що демократичні країни у разі необхідності перенесення виборів намагалися якомога скоріше визначити конкретний термін проведення голосування (наприклад, Польща взяла на себе зобов'язання обрати наступну дату протягом двох місяців після рішення щодо відкладення дати президентський виборів) або ж одразу оприлюднювали її під час оголошення рішення (як у випадку другого туру місцевих виборів у Франції). Водночас держави з недемократичним режимом “відтягували” процес прийняття цього рішення, тривалий час залишаючи дату виборів невизначеною. Крім того, в деяких країнах, зокрема в Сомалі, перенесення відбувалося не один раз (термін президентства Мохаммеда Абдулаггі Мохаммеда завершився ще 8 лютого 2021 р., однак він був продовжений до завершення парламентських виборів. Оголошеною датою проведення виборчого процесу було визначено 25 лютого 2022 р., але згодом його відтермінували до 15 березня, далі до 15 та 31 березня. Врешті президентські вибори відбулися лише 15 травня 2022 р.). У деяких країнах, наприклад у Зімбабве та Палестині, від виборчого процесу тимчасово відмовились взагалі. Зауважимо, що причини скасування чергових виборів можна умовно поділити на два типи:

пов'язані із загрозою COVID-19 (наприклад, у Зімбабве [Zimbabwean 2022]) та з інших політичних причин (неузгодженості політичних лідерів у Сомалі [Kahiye 2021] або відсутності чітко окресленої процедури в Палестині [Free 2021]). Втім, перший тип причин можна також пов'язати з прагненням державних лідерів використати пандемічну ситуацію для досягнення власних політичних цілей: продовження терміну правління, дискредитації конкурентів чи дестабілізації політичної ситуації у ворожих державах тощо.

Аналіз застосування заходів безпеки під час виборів в умовах пандемії COVID-19 вказує на те, що, незалежно від стану епідеміологічної ситуації, більшість країн все ж вимагали від громадян дотримання маскового режиму та соціальної дистанції, а також використання засобів індивідуального захисту. Такі вимоги принаймні були закріплені у державних документах щодо організації голосування. Ефективність безпосередньої реалізації вказаних заходів фактично прямо пропорційно відображала рівень демократичності країни і, ймовірно, відповідну увагу урядів до проведення належної інформаційної кампанії щодо необхідності вказаних нововведень. Відтак часткове або формальне практичне застосування заходів безпеки було характерне для більшості африканських країн та країн Близького Сходу. Доцільно відзначити, що показник “часткового” дотримання карантинних вимог часто співпадав із “задовільним” або “низьким” значенням демократичної якості виборів (Іран, Ірак, Сирія, Чад, Нігерія тощо) [Global 2022].

Ми вважаємо доцільним відзначити, що, незалежно від рівня дотримання протиепідемічних заходів під час проведення виборів, після волевиявлення кількість хворих на COVID-19 у більшості досліджених держав суттєво зросла (наприклад, після проведення місцевих виборів в Італії рівень захворюваності зріс втричі). Попри те, що об'єктивно не можна розглядати вибори як єдиний фактор впливу на епідеміологічну ситуацію, все ж зауважимо, що такі зміни рівня захворюваності в державах можуть свідчити про неефективність вжитих заходів для запобігання поширення інфекції навіть у високорозвинених країнах. На нашу думку, головними недоліками, що зменшували дієвість нових правил проведення виборів, є брак часу на адаптацію процедури, відсутність належної уваги до проведення інформаційної кампанії для громадян, а також необґрунтовані ініціативи місцевої влади щодо корегування виборчої процедури всупереч рекомендаціям “згори”.

Окрім прагнення забезпечити повну відповідність виборчої процедури карантинним умовам, здебільшого саме демократичні високорозвинені країни відзначились використанням нових методів голосування. Зокрема, практично у всіх державах-членах ЄС застосовувались виїзні виборчі дільниці, що передбачали можливість приїзду виборчої комісії до місця проживання хворого або особи, що перебуває на самоізоляції, та голосування за дорученням, яке давало змогу громадянину передати своє виборче право довірній особі.

Варто також зазначити впровадження значною частиною країн спеціально обладнаних дільниць, які функціонували на територіях медичних установ та місць позбавлення волі. Крім того, в США, Канаді, Польщі, Фінляндії, Італії та Нідерландах випробували метод “поштового голосування”. Суть останнього – в отриманні особою бюлетеня поштою для заповнення і подальшого його відправлення назад на виборчі дільниці для здійснення оцінювання. Деякі країни, зокрема Канада, Чехія та Молдова, вдалися до застосування електронного бюлетеня як можливості для громадян зробити свій вибір, не виходячи з дому. Онлайн-голосування відбувалось за допомогою спеціально створених урядових порталів або платформ, на яких після проходження ідентифікації особа ставила віртуальну позначку у призначеному місці інтернетсторінки. Після того інформація про вибір громадянина надсилалась до бази виборчих округів для підрахунку. Втім, доцільно відзначити, що такий альтернативний метод був використаний і в недемократичній РФ [How the Electronic Voting System was updated 2021]. Оскільки в державній процедурі голосування “з дому” був відсутній фактичний контроль за прозорістю голосування, питання щодо об’єктивності результатів електронних виборів у Росії залишається спірним.

Розглянувши нові методи голосування, також відзначимо, що їх застосування під час пандемії відзначилось рядом суттєвих недоліків. По-перше, можливість реалізувати своє виборче право отримали не усі категорії громадян. Наприклад, у європейських країнах поштове голосування було запропоноване лише для осіб, що перебували на самоізоляції, а електронне голосування в Росії – лише для жителів кількох регіонів країни. Крім того, державами не була розроблена належна система контролю за прозорістю цих методів голосування. Саме тому для подальшої розробки кризового регулювання виборчого процесу в країнах вважаємо доцільним розглянути можливість розробки єдиного методу голосування, який бу-

де доступний для усіх (без винятку) громадян країни (наприклад, через електронний вебпортал) та супроводжуватиметься надійною системою захисту конфіденційних даних виборців, суворою процедурою контролю за прозорістю процедури, а також широкою інформаційно-роз’яснювальною кампанією. Водночас не варто забувати за цілий комплекс ризиків та загроз, які потенційно можуть ставити під загрозу результат волевиявлення під час електронного голосування, і без нейтралізації яких та забезпечення надійного захисту немає сенсу в принципі говорити про електронне голосування.

Аналізуючи залученість громадян у виборчі процеси, зауважимо, що в значній частині країн виборча явка суттєво знизилась порівняно з попереднім “докарантинним” значенням. Важливо, що така тенденція також стосувалась розвинених країн Північної Америки та Європейського Союзу, зокрема Канади, США, Франції, Італії, Португалії тощо. Не стала винятком у цьому аспекті й Україна, де явка на місцевих виборах 2020 р. становила лише 36,9 %. Скорочення кількості населення, що реалізувало своє виборче право, можна пояснити високим рівнем захворюваності, а також невпевненістю людей в ефективності визначених державою заходів безпеки. Втім, у деяких країнах явка виборців навпаки збільшилась. Наприклад, у Польщі виборча активність громадян зросла майже на 10 %, а в Південній Кореї – майже на 5 % [Bicu 2020]. Такі зміни могли бути спричинені запровадженням нових методів голосування в комплексі з ефективною інформаційною кампанією або ж простою “втомою” громадян від карантинних обмежень.

Дослідивши якість виборчого процесу, можна констатувати несуттєвий вплив пандемії COVID-19 на цей показник. З одного боку, не можна заперечувати певні негативні аспекти впливу пандемії на рівень забезпечення громадянських прав та свобод під час проведення виборів, спричинені карантинними обмеженнями. Втім, з іншого боку, оцінювання дотримання ключових принципів під час голосування лише підтвердило рівень демократичності країни. Високий показник якості виборчого процесу був відзначений у таких країнах, як США, Канада, Японія та країнах Європейського Союзу; а низький – у Росії, Білорусі, Ірані, Чилі, Сирії.

Підсумовуючи, зауважимо, що, попри успішні випадки проведення виборів в умовах пандемії, гло-

бальне суспільство досі повністю не адаптувалось до реалізації такого важливого демократичного процесу в умовах карантинних обмежень. Нові реалії не лише суттєво ускладнюють організаційно-підготовчу роботу для демократичних країн, але й створюють нові можливості для зловживання для лідерів авторитарних держав. Поширення вірусної інфекції також ускладнювало можливості для нагляду за виборчими процесами всередині держав, зокрема роботу міжнародних спостерігачів, які не завжди могли бути безпосередньо присутніми на виборах із причини карантинних обмежень. Такий факт може вказувати на те, що інформація про ефективність проведення виборів у країні частково залишалась закритою для міжнародної спільноти, що не сприяло повному розумінню політичної та соціальної ситуації в державі.

Доцільно також зауважити, що досвід проведення виборів в умовах карантинних обмежень вказує на чергове поглиблення розриву у розвитку високорозвинених держав, які прагнули збалансувати забезпечення захисту громадян від COVID-19 та дотримання їх основоположних прав і свобод, та малорозвинених держав, які відверто нехтували останніми. Крім того, виборчі процеси останніх двох років вказали на те, що передові держави світу мали значно більше економічних та технічних можливостей для попередження поширення вірусної інфекції шляхом впровадження нових методів голосування, ніж держави другого та третього світів, яким не вдалося уникнути проблем масового скупчення на виборчих дільницях.

Таким чином, можна стверджувати, що світова спільнота все ще потребує часу для того, аби здійснити ефективну адаптацію виборчого процесу до реалій пандемії. На нашу думку, державам, насамперед, доцільно звернути увагу на проведення в подальшому ширших інформаційних пояснювальних кампаній серед виборців. Можна припустити, що такі заходи призведуть до зростання довіри населення до впроваджених урядом заходів та безпосередньо до політичної еліти, а також сприятимуть поглибленню політичної освіти громадян.

Ще однією доцільною рекомендацією вважаємо розвиток міжнародного співробітництва у сфері кризового регулювання виборчого процесу. Інтеграція найефективніших практик реформування процедури виборів та вироблення єдиного підходу до забезпечення якісної реалізації громадянами виборчого права здатні, на нашу думку, розширити спектр засобів

реагування на загрози у країнах, що розвиваються, а також зменшити “розрив” можливостей між високорозвиненими та малорозвиненими державами. Крім того, такий підхід може сприяти поверненню до позитивної динаміки рівня демократії у світі та вдосконалити існуючі методи проведення виборів. Також варто брати до уваги та запозичати позитивний досвід впровадження альтернативних методів голосування (електронне, поштове голосування або голосування за довіреністю, виїзне голосування тощо), які в умовах пандемії не тільки даватимуть змогу залучити до голосування більш широкі верстви населення, але й сприятимуть зростанню безпечності під час голосування. Водночас, зважаючи на те, що альтернативні методи голосування є більш вразливими щодо загроз та фальсифікацій, їхнє використання має супроводжуватися надійними механізмами захисту. В іншому випадку це може призводити до падіння рівня демократичності виборів та викривлення результатів волевиявлення громадян.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

- Bicu, I., Wolf, P. (2020). Going Against the Trend: Elections With Increased Voter Turnout During the COVID-19 Pandemic. *The official site of International Institute for Democracy and Electoral Assistance*. Retrieved from <https://www.idea.int/news-media/news/going-against-trend-elections-increased-voter-turnout-during-covid-19-pandemic>.
- Coronavirus and elections in selected Member States. (2020). *The official site of the European Parliament*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651969/EPRS_BRI\(2020\)651969_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651969/EPRS_BRI(2020)651969_EN.pdf).
- COVID-19 Data Repository. (2022). *The site of Center for Systems Science and Engineering*. Retrieved from <https://github.com/CSSEGISandData/COVID-19>.
- Elections and COVID-19: Council of Europe's Approach. (2020). *Council of Europe Portal*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/elections-and-covid-19>.
- Electoral Operations During the COVID-19 Pandemic. (2020). *The UN DPPA*. Retrieved from <https://city2city.network/file/5262/download?token=zLj0dSTZ>.
- Free, Fair Palestinian Elections must include East Jerusalem: UN expert. (2021). *The official site of the UN*. Retrieved from <https://news.un.org/en/story/2021/07/1096442>.
- Global Overview of COVID-19: Impact on Elections. (2022). *The official site of International Institute for Democracy and Electoral Assistance*. Retrieved from <https://www.idea.int/news-media/multimedia-reports/global-overview-covid-19-impact-elections>.
- How the Electronic Voting System Was Updated. (2021). *Dorogomilovo*. [In Russian]. Retrieved from <https://upravadorogomilovo.ru/kak-obnovili-sistemu-elektronnogo-golosovaniya>.

Kahiye, M. (2021). Somali Elections Still Delayed After Failure of President-Histed Talks. *VOA Africa*. Retrieved from https://www.voanews.com/a/africa_somalielectionsstilldelayedafterfailure-president-hosted-talks/6203665.html.

Landman, T., Splendore, L. Di G. (2020). Pandemic democracy: elections and COVID-19. *Journal of Risk Research*, 23:7-8, 1060–1066. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1765003>.

Managing Elections during the COVID-19 Pandemic. (2020). *International Institute for Democracy and Electoral*

Assistance. Retrieved from <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/managing-elections-during-covid-19-pandemic.pdf>.

Palguta, J., Levinsky, R., Skoda, S. (2022). Do Elections Accelerate the COVID-19 Pandemic. *Journal of Population Economics*, №35, 197-240. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s00148-021-00870-1>. <https://doi.org/10.1007/s00148-021-00870-1>.

Zimbabwean Leader Mnangagwa Sets Date for Long-awaited By-elections. (2022). *Xinhuanet: News*. Retrieved from <http://www.xinhuanet.com/english/africa/20220106/fb63dbd23b754bc19565dee6a81c3889/c.html>.